

УДК 336.713 (477)

*В. Ю. Марчук,
к. е. н., старший викладач кафедри фінансові ринки,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"*

СИСТЕМА ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

*V. Marchuk,
Ph.D. in Economics, teacher of the department of financial markets
in the SHEE "Vadym Hetman Kyiv National Economic University"*

THE SYSTEM OF GUARANTEEING DEPOSITS OF PHYSICAL PERSONS: DIRECTIONS OF IMPROVEMENT

Стаття присвячена питанням гарантування вкладів фізичних осіб: вкладників банків та кредитних спілок. У статті розглядаються перспективи створення дієвої системи гарантування вкладів для кредитних спілок як основа для повноцінної конкурентної діяльності усіх фінансово-кредитних установ. Увага автора зосереджена на проблемах створення системи гарантування вкладів у сфері кредитної кооперації.

The article is devoted to the questions of guaranteeing deposits of physical persons: depositors of banks and credit unions. In the article the prospects of creation of the effective system of guaranteeing deposits for credit unions are examined, as a basis for valuable competitive activity of all financial-credit establishments. The author's attention is concentrated on the problems of creation of the system of guaranteeing deposits in the field of credit cooperation.

*Ключові слова: гарантування депозитів, банки, кредитні спілки, члени кредитних спілок, ліцензування.
Key words: guaranteeing of deposits, banks, credit unions, members of credit unions, licensing.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У Європі з 1994 року діє Директива Європейського парламенту і Ради № 94/19/ЄС "Про системи гарантування депозитів" [1]. Відповідно до статті 3 Директиви кожна держава-член забезпечує, щоб на її території запроваджувалася і офіційно визнавалася одна або більше схем гарантування депозитів, і якщо кредитна установа не виконує покладених зобов'язань як на члена схеми гарантування депозитів, компетентні органи застосовують всі відповідні заходи, включаючи накладення санкцій. Таким чином, світове суспільство визнає необхідність обов'язкової участі кредитних установ у системі гарантування вкладів.

Щодо вітчизняної практики, то в Україні діє Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, який виконує функції державного управління у сфері гарантування вкладів і забезпечує захист прав та інтересів фізичних осіб — вкладників банків. І хоча Закон України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб" [2] щодо регулювання діяльності фонду в основному відповідає директиві ЄС, в Україні лише вкладники банків підпадають під дію зазначеного фонду, тоді як вкладники кредитних спілок залишаються незахищеними від фінансових негараздів у кредитних спілках. Увага автора зосередилась і на кредитних спілках, оскільки як і банки, кредитні спілки надають ощадно-кредитні послуги своєму споживачу. А тому рівноправні умови їх діяль-

ності та можливості здійснення гарантування депозитів є одним із важливих напрямків створення дієвої та конкурентоспроможної фінансово-кредитної системи держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні наукові праці з питань дослідження систем страхування та гарантування вкладів у банківській сфері та частково у сфері кредитної кооперації представлені працями таких науковців, як: Нагорний Ю.І., Кисільова І.Ю., Ведмідь Ю.М., Колодізев О.М., Колесніченко В.Ф., Славова Н.О. та інших, чий напрацювання стали теоретичною основою для проведеного автором дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Для створення ефективних та конкурентних умов діяльності як банків, так і небанківських фінансово-кредитних установ вважаємо за актуальне та нагальне створення системи гарантування вкладів для кредитних спілок, або поширення на них дії існуючого закону про гарантування вкладів. Вищезазначене і визначає актуальність обраної теми та окреслює напрямки дослідження. Метою статті є розробка пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності небанківських фінансово-кредитних установ України в контексті удосконалення організації системи гарантування вкладів фізичних осіб.

У статті автором використано статистичні матеріали НБУ, Нацкомфінпослуг, ФГВФО, ОКС "Програма захисту

вкладів", публікації вітчизняних науковців, вітчизняні та зарубіжні нормативно-правові акти, що регулюють діяльність фінансово-кредитних установ. Методологічною основою статті є сукупність загальнонаукових та спеціальних прийомів і методів дослідження: методи порівняльного аналізу, синтезу, причинно-наслідкового зв'язку (під час проведення характеристики діяльності кредитних спілок та банків, дослідження необхідності створення системи гарантування вкладів для членів кредитних спілок); методи логічного узагальнення результатів (у процесі розроблення пропозицій щодо створення системи гарантування вкладів фізичних осіб — членів кредитних спілок).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У періоди економічного зростання, що сприяє посиленню ощадної активності населення, фінансово-кредитні установи залучають значну частину заощаджень від населення. Проте у часи фінансової нестабільності дестабілізація фінансово-кредитної системи посилюється, зокрема, і значною панікою серед населення. Саме тому гарантії, які може надати держава для відновлення довіри до таких фінансових установ шляхом створення системи гарантування вкладів є одним із важливих напрямів до стабілізації фінансової системи в країні в періоди системних криз.

Однією з форм регулювання державою ризиків у банківській діяльності з метою мінімізації втрат внаслідок неплатоспроможності банків є система страхування депозитів, яка сьогодні створена і функціонує в багатьох країнах світу, в тому числі і в Україні.

В Україні система страхування депозитів представлена Фондом гарантування вкладів фізичних осіб (далі — ФГВФО), який створено за Указом Президента України № 996/98 від 10 вересня 1998 року. Фонд функціонує, починаючи з кінця 2001 року на засадах, установлених спочатку Законом України "Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб", а з лютого 2012 року Законом України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб" (від 23.02.2012 № 4452-VI) [2].

Згідно із Законом України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб" ФГВФО виконує такі функції: веде реєстр учасників Фонду; акумулює кошти, отримані з джерел, визначених законодавством, здійснює контроль за повнотою і своєчасністю перерахування зборів кожним учасником Фонду; інвестує кошти Фонду в державні цінні папери України; здійснює заходи щодо організації виплат відшкодувань за вкладами в разі прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку; здійснює регулювання участі банків у системі гарантування вкладів фізичних осіб; бере участь в інспекційних перевірках проблемних банків за пропозицією Національного банку України; застосовує до банків та їх керівників відповідно фінансові санкції і накладає адміністративні штрафи; здійснює процедуру виведення неплатоспроможних банків з ринку, у тому числі шляхом здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації банків, здійснює перевірки банків щодо дотримання законодавства про систему гарантування вкладів фізичних осіб; надає фінансову підтримку приймаючому банку та інше [2].

Таблиця 1. Динаміка зростання розміру гарантованої суми відшкодування коштів за вкладами в Україні

Дата	Розмір гарантованої суми, грн.
10.09.1998	500
20.09.2001	1200
14.11.2002	1500
17.09.2003	2000
22.04.2004	3000
21.04.2005	5000
31.01.2006	8000
24.05.2006	15000
14.02.2007	25000
14.08.2007	50000
31.10.2008	150000
21.08.2012	200000

Джерело: складено за даними [3].

Банк набуває статусу учасника Фонду в день отримання ним банківської ліцензії. Фонд виключає банк з числа учасників Фонду в разі прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку [2].

Станом на четвертий квартал 2014 року кількість учасників Фонду становила 166 банків. Для порівняння: за станом на 1 січня 2001 року учасниками Фонду були лише 134 банківські установи [4].

Адміністративною радою Фонду 21 серпня 2012 року було ухвалено рішення № 27 про збільшення розміру відшкодування коштів за вкладами до 200 тисяч гривень, яке зареєстроване в Міністерстві юстиції України 29 серпня 2012 року за № 1452/21764 [3]. З початку існування системи гарантування вкладів фізичних осіб розмір гарантованої суми відшкодування коштів за вкладами збільшувався 11 разів і на сьогоднішній день перевищує початковий розмір гарантованої суми (500 гривень) у 400 разів (таблиці 1).

На ринку ощадно-кредитних послуг окрім банків, представлені небанківські фінансово-кредитні установи, які "...є потужними конкурентами банків у боротьбі за вільні грошові капітали" [4, с. 549]. В даному контексті доречно розглянути кредитні спілки. Як і банки, кредитні спілки надають фінансові послуги з кредитування населення та депозитні послуги, характеристика яких подана у табл. 2.

На тенденції залучення коштів на депозитні рахунки як банків, так і кредитних спілок значний вплив має наявність гарантій щодо їх повернення. Якщо кошти фізичних осіб, що розміщені у банках мають тенденцію до зростання і за період з 1.01.2009 року по 1.01.2014 рік зросли на 96,5%, то кошти фізичних осіб, що розміщені у кредитних спілках у зазначений період зменшились на 66,3%. Окрім цього, обсяги депозитів, залучених кредитними спілками значно поступаються депозитам, залучених банками (табл. 2). Це, значною мірою, наслідок того, що вкладники кредитних спілок залишаються позбавленими гарантій щодо повернення своїх депозитів у разі неспроможності кредитної спілки розрахуватись по своїх зобов'язаннях із ними.

Таблиця 2. Характеристика діяльності банків та кредитних спілок як депозитних установ

	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014
Кошти фізичних осіб, розміщені у банках, млрд грн.	204.9	198.0	254.2	282.6	338.5	402.6
Середній розмір вкладу фізичних осіб у банках, тис. грн.	5.935	6.273	7.802	8.072	7.619	8.486
Кошти фізичних осіб, розміщені у кредитних спілках, млрд грн.	3.95	2.96	1.95	1.19	1.29	1.33
Середня сума вкладу у розрахунку на члена КС, що має депозитний рахунок в КС, тис. грн.	24.1	25.3	24.7	24.7	28.7	33.0
Фінансові ресурси Фонду гарантування вкладів ФО, млн грн.	2987.3	4302.7	3390.3	4827.3	6092.1	7292.9

Джерело: складено за даними [3; 5; 6].

Щодо створення Фонду гарантування вкладів членів кредитних спілок у наукових колах та на практиці розглядаються три можливі варіанти. Перший — кредитні спілки, які відповідають певним критеріям, мали б приєднатися до банківського фонду гарантування вкладів. Другий варіант полягає в реалізації такої функції в режимі саморегулювання самою системою кредитних спілок. Третій варіант передбачає створення Фонду окремо від банківського, але за подібною схемою — у формі спеціалізованої державної установи.

В умовах відсутності системи гарантування чи страхування вкладів членів кредитних спілок масове вилучення коштів з депозитних рахунків, а особливо в період системних криз, є найбільш характерним для кредитних спілок України. Тому "фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок є важливим і стратегічним елементом інфраструктури системи кредитної кооперації" [7, с. 385].

На сьогоднішній день у Верховній Раді України знаходиться проект Закону "Про Фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок" № 3265 від 07.10.2008 р. [8], яким регламентовані основні правові й економічні засади створення та функціонування Фонду. Даним проектом передбачено заснування державного Фонду гарантування вкладів членів кредитних спілок із обов'язковою участю у ньому кредитних спілок. Фонд гарантує кожному вкладнику учасника (тимчасового учасника) Фонду відшкодування коштів за його вкладом, включаючи відсотки, в розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів, але не більше 5000 гривень по вкладах у кожному із таких учасників.

У зазначеному законопроекті не чітко визначено чи ведеться мова про внески членів кредитної спілки або тільки про вклади, оскільки ці поняття не є тотожними. Внески членів кредитних спілок зазначаються без укладання договорів та є різноманітними (обов'язковими зворотними; необов'язковими зворотними та ін.), а вклади членів кредитної спілки це — грошові кошти внесені до кредитної спілки її членами на договірних умовах (депозитні вклади). З однієї сторони, логічним є гарантування виключно вкладів на депозитні рахунки, що гарантує їх повернення членам при складному фінансовому становищі кредитної спілки. Але з іншої — і вкладники на депозитні рахунки, і члени, які здійснюють пайові внески (на які теж нараховуються відсотки) — є членами однієї кредитної спілки. Тому, коли кредитна спілка не спроможна буде виконати свої зобов'язання — і одні, і інші підпадають під ризик неповернення їх коштів (на депозитних рахунках і пайові внески).

У проекті Закону України "Про Фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок" [8] визначено, що такий Фонд є державною спеціалізованою установою, яка виконує функції державного управління у сфері гарантування вкладів членів кредитних спілок. Фонд є економічно самостійною установою, яка не має на меті одержання прибутку, має самостійний баланс, поточний та інші рахунки в Національному банку України. Таким чином, проектом згаданого закону передбачається створення окремого від банківського фонду гарантування вкладів членів кредитних спілок.

Серед джерел формування коштів Фонду є: початкові збори з учасників Фонду; регулярні збори з учасників (тимчасових учасників) Фонду; спеціальні збори з учасників (тимчасових учасників) Фонду [8]. Проект Закону передбачає обов'язкову участь у Фонді усіх спілок, що мають ліцензію на залучення внесків членів на депозитні рахунки.

Особливість дозвільних процедур щодо діяльності кредитних спілок в Україні полягає в тому, що кредитні спілки не отримують ліцензії відразу після реєстрації її як юридичної особи, і навіть як фінансової установи. Отримання ліцензії для кредитних спілок в Україні — це ще один етап дозвільної процедури, хоча склад документів однаковий, як і для самої реєстрації. Кредитні спілки отримують ліцензії на 3 роки, а при повторній видачі — на 5 [9]. На початок 2014 року лише близько третини кредитних спілок мали таку ліцензію [5], що ставить під сумнів механізм формування коштів такого Фонду. Тому, при створенні Фонду гарантування вкладів членів кредитних спілок, вважаємо, що необхідно здійснювати ліцензування кредитних спілок на безстроковій основі. Це дозволить кредитним спілкам залучати кошти на депозитні рахунки та підтримувати фінансування такого Фонду.

Створене в Україні Об'єднання кредитних спілок "Програма захисту вкладів" [10] фактично виконує в режимі саморегулювання захист вкладів членів кредитних спілок, що

належать до цього об'єднання. Проте не передбачено обов'язкового членства кредитних спілок, що здійснюють залучення коштів на депозитні рахунки у такій програмі, тому, наприклад, на четвертий квартал 2014 року лише 39 кредитних спілок були членами даного об'єднання.

ВИСНОВКИ

Вважаємо, що обов'язковий підхід до гарантування вкладів як вкладників банків, так і кредитних спілок є стратегічно необхідним, оскільки це є стимулюючим фактором довіри населення до фінансово-кредитних установ та кроком зближення українського законодавства з законодавством ЄС. Окрім цього, система гарантування вкладів є важливим елементом регулювання фінансової системи, яка зменшує ймовірність банкрутства фінансово-кредитних установ, оскільки запроваджується з метою захисту вкладників і збереження стабільності фінансової системи в цілому.

Література:

1. Щодо схем гарантування депозитів: Директива Європейського Парламенту і Ради від 30.05.1994 р.
2. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI.
3. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. — Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/statistics/>
4. Колодізев О.М. Гроші і кредит: підручник / О.М. Колодізев, В.Ф. Колесніченко. — К.: Знання, 2010. — 615 с.
5. Офіційний сайт Нацкомфінпослуг. — Режим доступу: <http://nfp.gov.ua>
6. Офіційний сайт НБУ. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
7. Славова Н.О. Кредитні спілки як учасники фонду гарантування вкладів (внесків): правові аспекти / Н.О. Славова // Вісник Донецького національного університету. Серія В: Економіка і право. — Випуск 1. — 2010. — С. 385—387.
8. Про Фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок: Проект Закону № 3265 від 07.10.2008 р.
9. Про затвердження Ліцензійних умов провадження діяльності кредитних спілок з надання фінансових послуг: Розпорядження ДКРПФП № 146 від 2.12.2003 р. (зі змінами та доповненнями).
10. Офіційний сайт Об'єднання кредитних спілок "Програма захисту вкладів". — Режим доступу: <http://www.pzv.net.ua>

References:

1. European Union (1994), "Directive 94/19 / EU of the European Parliament and of the Council "Regarding deposit-guarantee schemes", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_275 (Accessed 24 Dec 2014).
2. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), Law "On the System of Guaranteeing Natural Person Deposits", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4452-17> (Accessed 24 Dec 2014).
3. Deposit Guarantee Fund (2014), available at: <http://www.fg.gov.ua/statistics/> (Accessed 24 Dec 2014).
4. Kolodiziev, O. M. and Kolesnichenko, V. F. (2010), Hroshi i kredyt [Money and Credit], Znanntia, Kyiv, Ukraine.
5. The National Commission for State Regulation of Financial Services Markets (2014), available at: <http://nfp.gov.ua> (Accessed 24 Dec 2014).
6. National bank of Ukraine (2014), available at: <http://www.bank.gov.ua> (Accessed 24 Dec 2014).
7. Slavova, N. O. (2010), "Credit unions as members of the Deposit Guarantee Fund (contributions): legal aspects", Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu. Seriya V: Ekonomika i pravo, vol. 1, pp. 385—387.
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2008), Draft Law of Ukraine "On Deposit Guarantee Fund members of credit unions", available at: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=33521&pf35401=160032> (Accessed 24 Dec 2014).
9. The National Commission for State Regulation of Financial Services Markets (2003), Order "On Approval of License conditions holding activity of credit unions Financial Services" available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1225-03> (Accessed 24 Dec 2014).
10. Alliance of credit unions "Deposit Guarantee Program" (2014), available at: <http://www.pzv.net.ua> (Accessed 24 Dec 2014).

Стаття надійшла до редакції 16.11.2014 р.